

UOT 31

SOSIAL DÖVLƏTİN İNKİŞAFININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

Səadət MƏMMƏDOVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 18 aprel 2019; çapa qəbul edilmişdir: 1 iyul 2019; online-
da çap edilmişdir: 25 sentyabr 2019

Received: 18 April 2019; accepted: 1 July 2019; published online: 25 September

Açar sözlər: sosial, dövlət, hüquqi vətəndaş cəmiyyəti, sosial hüquqi dövlət, sosial dövlət

Giriş

Dövlətçiliyin ən yüksək mərhələsi hesab edilən sosial dövlət cəmiyyətin maraqlarına xidmət edən dövlətdir [16, s. 121-124]. Sosial dövlətin mahiyyətinin dərk edilməsi problemi aşağıdakı anlayışların izahını tələb edir: - “dövlət” anlayışının şərh; - “sosial” olanın konseptual əsaslarının açılması; - “sosial dövlətin” əsas meyarlarının və xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi [10, s. 7].

I. Dövlət – müəyyən ərazini idarə edən və həmin ərazi hüdudlarında əhalinin davranışlarını tənzimləyəcək qanunlar yaratmaq iqtidarında olan və vergilərdən əldə edilən vəsaitlər hesabına mövcud olan institutlar məcmusudur [7, s. 92]. Cəmiyyətin siyasi təşkili forması olan dövlətin əsas əlamətləri aşağıdakılar hesab edilir: 1. hakimiyyət funksiyasını yerinə yetirən və zorakılığın qanuniləşdirilmiş inhisarçısı kimi çıxış edən xüsusi aparatın olması; 2. müəyyən normalar sistemini möhkəmləndirən hüquqi sistemin olması [27, s. 58].

Robert Nozik dövlətin əsas xüsusiyyətlərini – “1) müəyyən ərazi hüdudlarında qüvvə tətbiq etmək inhisarına malik olmaq və 2) “bölüşdürmə” yolu ilə də olsa, öz ərazisində yaşayan hər bir insanın hüquqlarını müdafiə edən” siyasi birlik olmaq – kimi müəyyənləşdirir [25, s. 76].

Dövlət hakimiyyətinin strukturunda – hakimiyyət subyekt; hakimiyyət obyekt; hakimiyyətin fəaliyyətinin məzmunu; dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi vasitəsi, üsulu, qaydaları; hakimiyyət ehtiyatları kimi elementlər fərqləndirilir. Dövlət hakimiyyətinin obyektləri ayrı-ayrı fərdlər, sosial təbəqələr, siniflər, sosial və milli birliklər, bütövlükdə cəmiyyət, xalqlar, millətlər və s. ola bilər. Dövlət hakimiyyətinin subyektı dövlət, onun orqanları və vəzifəli şəxsləri ola bilərlər. Hakimiyyətlə münasibətlər çərçivəsində obyekt və subyekt öz potensial imkanlarını və bacarıqlarını həyata keçirirlər. Əgər demokratik hakimiyyətin və təbəələrin maraq və iradələri üst-üstə düşmürsə, kompromisdən məcbur etməyə qədər olan bütün idarəetmə metodları istifadə edilir [22, s. 12-13].

II. “Sosial” anlayışı – 1) cəmiyyət və onun təşkili ilə bağlı atribut kimi izah edilir; 2) cəmiyyətdə müəyyən səviyyə və statusu ifadə etmək üçün işlədilir [6, s. 1464].

Latın dilində “sosial” anlayışına uyğun gələn “sociālis, e [socius]” ifadəsi - 1) “yoldaşlıq”, “dostluq” (beneficium, consilium), “ünsiyyətcillik”, “ictimai” (homosocial-animalest.); 2) “ittifaq”, “birlik” (exercitus, copiae, lex) və digər mənalarda istifadə edilir [13, s. 357].

* sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru, AMEA Elm Tarixi İnstitutu
e-mail: saadet.baki@yahoo.com

“Sosial” dedikdə, “sosiallaşma nəticəsində insanlar arasında yaranan münasibətlərin reallığı nəzərdə tutulur” [1, s. 294].

Müəyyən mənada “sosial” – şəxsiyyətin, sosiallaşan fərdin mahiyyəti ilə bağlı anlayışdır. V.Bozqurdun qeyd etdiyi kimi: “İnsanlar sosial varlıqdır... Bizim ümidlərimiz, qorxularımız, fürsətlərimiz, mənliliyimiz və davranışlarımız sosial anlayışını ifadə edir” [2, s. 3]. Yuxarıda təqdim edilən izahların ümumiləşdirilməsi kimi qeyd edə bilərik ki, müəyyən birlik, yaxud toplum daxilində insanın davranışları (cəmiyyətdəki norma və qaydalarla tənzimlənən hərəkəti), o cümlədən fəaliyyəti (məqsədyönlü və nəticə əldə edilməsinə yönələn hərəkəti) qarşılıqlı ünsiyyətin səbəbi və nəticəsi olaraq sosial mahiyyət qazanır, yaxud insan özü sosial varlığa çevrilir, sosiallaşır.

III. Beləliklə, ən sadə anlamda “sosial dövlət” – sosiallaşan fərdlərin qarşılıqlı münasibətlər sistemi olan cəmiyyətə yönəlmiş, şəxsiyyəti və onun mənafeələrini, rifahını üstün tutan, onun hüquq və azadlıqlarını təmin və müdafiə edən idarəetmə formasıdır, yaxud “şəxsiyyətin dövlətidir”.

“Sosial dövlət” ideyasının formalaşması tarixinə nəzər

Sosial dövlətlə bağlı fərqli yanaşmalardan istifadə edən müəlliflər bir məsələdə ümumi fikrə malikdirlər: sosial dövlət fərdin maraqlarına xidmət etməli, onu yüksək dəyərləndirməli onun rifahının təmin edilməsini ali məqsədə çevirməlidir [15, s. 3-5]. Beləliklə, müasir cəmiyyət hüquqi vətəndaş cəmiyyəti kimi qəbul edilir. Müasir elmi ədəbiyyatda vətəndaş cəmiyyəti “bərabərhüquqlu, öz şəxsiyyətini azad ifadə edə bilən, əlavə qadağalardan və üzücü inzibati məhdudiyyətlərdən azad insanların cəmiyyəti kimi xarakterizə olunur” [28, s. 230]. Hüquqi vətəndaş cəmiyyətinin əsas xüsusiyyəti onun hüquqa əsaslanmasıdır, burada əsas məqsəd vətəndaşların maraqlarının məqsədəuyğun şəkildə təmin edilməsi ilə bağlıdır. Uyğun olaraq, hüquqi vətəndaş cəmiyyəti elə münasibətlər sistemidir ki, burada bərabərhüquqlu fərdlər və onların yaratdıqları birliklər hüquqi əsaslarda öz maraqlarını reallaşdırırlar. Hüquqi vətəndaş cəmiyyətində şəxsiyyətin həyatının bütün sahələrində və ilk növbədə iqtisadi sahədə onun azad iradəsi, fəaliyyəti və şəxsi maraqları reallaşır. Hüquqi vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması sosial hüquqi dövlətin yaradılmasının əsas şərtidir. Bu iki proses qarşılıqlı əlaqəli və qarşılıqlı asılıdır. Məhz sosial hüquqi dövlətin formalaşdırılması hüquqi vətəndaş cəmiyyətinin əsası kimi çıxış edir [14, s. 386-390]. Bu baxımdan hüquqi vətəndaş cəmiyyətini sosial hüquqi dövlətin alternativini kimi qəbul etmək olar. Digər tərəfdən, sosial hüquqi dövlət və hüquqi vətəndaş cəmiyyəti müxtəlif aspektlərdə təhlil edilə bilər, lakin onların qarşılıqlı münasibətləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mahiyyətinə görə sosial hüquqi dövlət – hüquqi və siyasi institutların konstitusion sistemidir, real olaraq xalqların suveren hüquqlarını və insanın beynəlxalq səviyyədə qəbul edilən hüquqlarını, şəxsiyyətin və cəmiyyətin maraqlarını hüquqi əsaslarda təmin edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, hüquq ümumi sosial tənzimləyici kimi şəxsiyyətin və cəmiyyətin maraqlarının ahəngdar uyğunluğuna yönəlir [14, s. 386-390].

Sosial hüquqi dövlətin yaranmasının əsas səbəblərindən biri də hüquqi dövlətin insanların hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək iqtidarında olmamasıdır. Bu yalnız böyük əksəriyyət təşkil edən işçi sinfin hüquqları ilə deyil, həm də mülkiyyətçi sinfin hüquqlarının müdafiə edilməməsi ilə bağlıdır [9, s. 18-19]. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, sosial hüquqi dövlətin əsas vəzifələri və məqsədi real vətəndaş cəmiyyətinin sosial, iqtisadi və siyasi əsasları olan orta sinfin yaradılmasıdır [14, s. 386-390].

XXI əsrin əvvəllərində “sosial hüquqi dövlət” anlayışı ayrı-ayrı dövlətlərin konstitusiyalarında öz əksini tapmasa da, həm Qərbdə, həm də Şərqi Avropa ölkələrində, MDB və Rusiyada sosial hüquqi dövlət mövcuddur. Sosial hüquqi dövlətin meydana çıxması səbəbləri aşağıdakılarla bağlıdır: 1. XX əsrin əvvəllərində Qərbin siyasi-hüquqi

həyatında baş verən böhran; 2. XX əsrin əvvəllərində beynəlxalq hüquq və münasibətlərdə baş verən böhran, iki dünya müharibəsinin qarşısının alınmaması; 3. XX əsrin əvvəllərində bütün dünyanı əhatə edən böhran və depressiya; 4. Azad bazar iqtisadiyyatının və azad rəqabətin formalaşması nəticəsində sosial bərabərsizliyin genişlənməsi və iki düşmən sinfin yaranması; 5. Milli azadlıq hərəkatları və xalq üsyanlarının genişlənməsi və müstəmləkələrin dağılması; 6. Avropada və Asiyada milli demokratik və sosialist inqilabları nəticəsində dünya sosialist sisteminin yaranması [9, s. 18-19].

S.S.Alekseyev hüquqi və sosial dövlətin qarşılıqlı münasibətlərində münasibətli vəziyyətin olduğunu göstərir. Belə ki, sosial dövlət ideyası azad rəqabətə əsaslanan bazar iqtisadiyyatı tələblərinə, demokratik dövlətçilik və hüquqi dövlətin qanunun aliliyi prinsipi isə demokratik cəmiyyətdə insan hüquqları ideyasına ziddir. Sosial hüquqi dövlətdə hüquqi və sosial əsaslar ziddiyyət təşkil edir, daha dəqiq desək, dialektik ziddiyyətə malikdir, ilk növbədə ona görə ki, bu əsaslar sadə məkan ardıcılığına deyil, dinamik münasibətlərə malikdir [8, s. 793].

Bugünkü Qərb cəmiyyəti və onun sosial hüquqi dövləti kapitalizm cəmiyyəti deyil, burada sosializm meyilləri də mövcuddur. Bununla yanaşı, sosial-hüquqi dövlətdə qarşılıqlı təsir, qarşılıqlı keçid, qarşılıqlı çevrilmə kimi hüquqi və sosial amillər arasında ziddiyyətlər yaranır. Bu, göstərir ki, mövcud ziddiyyətlər sosial dövlətin inkişaf mənbələri, onun özünühərəkət və yeni siyasi-hüquqi vəziyyət və formalara transformasiyası səbəbləri kimi çıxış edir. Hüquqi və sosial əsasların, yəni kapitalist və sosialist elementlərin daimi qarşılıqlı nüfuz etməsi və qarşılıqlı itələməsinə baxmayaraq, sosial hüquqi dövlət hüquqi (liberal) və sosial (kollektiv) istiqamətləri öz hüquqi və iqtisadi siyasəti ilə tənzimləyir [9, s. 18-19].

Sosial dövlətin formalaşması industrial və post-industrial cəmiyyətlərdə mövcud olan ictimai münasibətlərdə dövlətin sosial rolunun genişlənməsi ilə bağlıdır. Xüsusilə də ikinci dünya müharibəsindən sonra siyasi institut kimi dövlətin rolunun genişlənməsi, iqtisadi məkanın miqyasının dəyişməsi, integrativ, funksional təsnif olunmuş və rəşional fəaliyyət göstərən sistemə çevrilməsi nəticəsində vətəndaşlar arasında əmlak bərabərsizliyi genişləndi, əhalinin sosial mövqeyi zəifləməyə, maddi vəziyyəti ağırlaşmağa başladı. Hüquqi dövlətin məhdudluğu yeni tipli sənaye ölkələrinin yaranmasına və inkişafına səbəb oldu. Belə bir şəraitdə sosial dövlət haqqında təsəvvürlər dəyişməyə, XX əsrin 70-80-cı illərində sosial dövlətin yeni konseptual əsasları formalaşmağa başladı [30, s. 387-393].

Hazırda sosial, yaxud sosial hüquqi dövlət üç səviyyədə mövcuddur: - elmi, yəni ideya və konsepsiyalar səviyyəsində; - normativ səviyyədə, yəni bir sıra ölkələrin əsas qanunlarında və konstitusiyalarında; - empirik səviyyədə, yəni bir sıra sosial problemlərin həll edilməsilə bağlı dövlət institutlarının və sosial qrupların real fəaliyyətində [19, s. 23].

Ümumilikdə, sosial dövlət, yaxud rifah dövləti ilə bağlı tədqiqatlarda – “sosial dövlət” anlayışının mahiyyəti və bu anlayışın ayrı-ayrı istiqamətlərinin deformasiyası, həmçinin ayrı-arı mədəni tarixi şəraitlərdə inkişaf dinamikası nəzərdən keçirilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, artıq yüz ildən çox bir müddətdə formalaşan sosial dövlətin müəyyən edilməsi ilə bağlı ümumi qəbul edilmiş, konkret anlayış yoxdur [4, s. 152].

A.F.Xramtsov sosial dövləti “mühafizəkar, kompromisə gəlmiş mühafizəkar, sosialist və liberal siyasi qüvvələrin tarixi qarşıdurmasının nəticəsi kimi” izah edir [29, s. 419]. Görkəmli rus alimi E.N.Naumovanın fikrincə, ümumi mənada sosial dövlət idarəçiliklə bağlı ümumi işləri nizamlayan ictimai institut kimi çıxış edir, dar mənada sosial dövlət şəxsiyyətin müəyyən tələbatlarının təmin edilməsi, onun statusu ilə bağlı formalaşan münasibətləri, digər insanlarla qarşılıqlı münasibətlərini nəzərdə tutur [24, s. 49]. L.N.Koçetkovaya görə, sosial dövlətin əsas məqsədi şəxsiyyətin şəxsi və ümumi

müstəqilliyini təmin etməklə sinfi ziddiyyətlərin yumşaldılmasına, bazar iqtisadiyyatının sabitləşdirilməsinə yönəlir. Sosial dövlət hər bir vətəndaşın maddi həyat fəaliyyəti standartları ilə təmin edilməsinə zəmanət verməlidir [26, s. 22]. S.V.Kalaşnikov qeyd edir ki, “sosializmə xas prinsip və məqsədlərin sosial dövlətin atributları ilə üst-üstə düşməsi sosial dövlətin və sosializm ideologiyasının sıx bağlı olduğunu göstərir. Öz mahiyyətinə görə sosial dövlət sosialist ideyaların reallaşdırılması kimi çıxış edir” [17, s. 67-68]. S.S.Alekseyev isə sosial dövləti sosialist dövlətin analoqu kimi təqdim edərək, bu anlayışların mahiyyətcə çox yaxın olduqlarını vurğulayır [8, s. 793].

Bu mənada SSRİ sosialist ideyalarının reallaşdırılmasına yönəlmiş sosial dövlət kimi qəbul edilə bilər. SSRİ-nin sosialist, yaxud müəyyən mənada sosial dövlət tipi kimi ən yüksək inkişaf mərhələsi XX əsrin 70-80-ci illərinə təsadüf edir. Bu dövrdə dünyada sosialist dövlətləri qrupu mövcud idi və eyni zamanda SSRİ ilə rəqabət aparan Qərb ölkələrində çox sayda sosial yönlü dəyişikliklər aparılmışdır. R.Qrinberqin qeyd etdiyi kimi: “Sovet dövləti əhalinin müdafiəsi sahəsində müəyyən nailiyyətlər əldə etmişdi: sosial yardım sistemində, işçilərin sosial sığortası, əmək və istirahət üçün şərait (geniş sanatoriyalar sistemi, istirahət evləri, profilaktoriyalar, pioner düşərgələri və s.) yaradılmışdı və burada istirahət qismən, yaxud tam şəkildə dövlət tərəfindən ödənilirdi. Əhali pulsuz poliklinikalar, uşaq bağçaları, kitabxanalar və s. ilə təmin edilmişdi. SSRİ-də uşaq ölümü dünyada ən aşağı səviyyədə idi. Təəccüblüdür ki, bütün bunlar bazar iqtisadiyyatının olmadığı və demokratik azadlıqların məhdudlaşdırıldığı ölkədə baş vermişdir. SSRİ-də sosial dövlət cəmiyyətin maddi deyil, qeyri-maddi inkişafı, ilk növbədə marksizm ideoloji təmayülləri və həmin dövrə uyğun sosial siyasət əsasında qurulmuşdu” [12, s. 3].

Qeyd etməliyə ki, sosial sahədə böyük nailiyyətlər əldə edilsə də, zənnimizcə, müəyyən parametrlərə görə SSRİ tam sosial dövlət hesab oluna bilməz, belə ki, sosial dövlət açıq cəmiyyət dövlətidir, SSRİ-də qapalı cəmiyyət hökm sürürdü; sosial dövlət azad sahibkarlığın və sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi dövlətdir, lakin SSRİ planlı təsərrüfata əsaslanan iqtisadi sistemə malik idi; sosial dövlət bütün sahələrdə plüralizmin inkişaf etdiyi dövlətdir, SSRİ-də isə fikir azadlığına şərait yaradılmırdı və s. Bu mənada, H.Braun və M.Niehaus sosial dövlətin əsas əlamətlərini aşağıdakı kimi təsnif edirlər: 1.“Sosial rifah dövləti ideyası yalnız sosial təminatın təyin edilməsi ilə bağlı deyil, həm də bunu daha yaxşı səviyyədə və xüsusilə də hər bir vətəndaşa sosial təminat imkanlarının təqdim edilməsi ilə bağlıdır”; 2.Mərkəzləşmiş şəkildə tənzimlənən və yüksək təşkil edilmiş qayğıya söykənən mövcudluq, sosial ədalətə uyğun olaraq dəyişmiş iqtisadi liberalizm təsərrüfat sisteminin və müasir demokratiyanın ilkin ictimai reallığı kimi bütün həyat şəraitlərində bütün vətəndaşlara qayğı və xidmət göstərilməsi [4, s. 152].

Müasir sosial dövlətin yaradılması üçün bir sıra şərtlərin həyata keçirilməsi tələb olunur: 1.Sosial dövlətin yaradılması hüquqi dövlətin növbəti mərhələsi olmalıdır; 2. Orta təbəqə inkişaf etdirilməlidir; 3.Güclü iqtisadi potensial olmalıdır; 4. İnhisarçılığın qarşısı alınmalıdır; 5.Yetkin vətəndaş cəmiyyəti qurulmalıdır; 6. Cəmiyyətin mənəvi səviyyəsi yüksəldilməli, sosial ədalət və bərabərlik təmin edilməlidir [18, s. 28-57].

Hazırda sosial dövlət konsepsiyasının “inkişaf edən dövlət” konsepsiyası ilə əvəz edilməsi fikirləri də irəli sürülür [11, s. 13]. Bu zaman insan kapitalının inkişafı əsas məqsəd kimi müəyyənləşdirilir. BMT-nin 2016-cı il “İnsan İnkişafı Haqqındakı Məruzə”sində qeyd edilir ki, bu konsepsiyanın əsasları “hər bir şəxsin inkişafına” yönəlmə kimi müəyyən edilir. Burada hər bir kəs üçün insan inkişafının əsas prinsipləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: 1. Kollektiv imkanlar; 2. Dayanıqlı inkişaf; 3.Səs və muxtariyyət; 4. İnsan hüquqları; 5. İnsan təhlükəsizliyi [5].

Sosial dövlət – inkişaf etmiş vətəndaş cəmiyyəti ilə bağlı hüquqi dövlət kimi öz

fəaliyyətində azadlıq və bərabərlik, sosial ədalət, sinifdən üstün mövqə prinsiplərini birləşdirir, insanın sosial iqtisadi hüquqlarını real şəkildə təmin edir [21, s. 5-14]. Sosial dövlətin formalaşması yalnız iqtisadi və siyasi proses deyil, həm də mənəvi prosesdir və insan amilinin nəzərə alınmasını tələb edir [23, s. 357-359]. Sosial dövlət və hüquqi dövlət müəyyən mənada vəhdətdədir, belə ki, sosial dövlət insanın real hüquqları ilə bağlı dövlətdir. Sosial dövlət sinifdən üstündür, belə ki, o normal həyatın təmin edilməsinə və ümumilikdə cəmiyyətin inkişafına yönəlib, o bütün vətəndaşların, xalqların hüquqlarını, azadlıqlarını, qanuni maraqlarını müdafiə edir, ölkədə sosial gərginliyin aradan qaldırılmasına yönəlir. Sosial dövlət orta sinfin dövlətidir. Sosial dövlətin mövcudluğu və fəaliyyəti demokratiya, vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət, azadlıq və bərabərlik, insan hüquqları kimi anlayışlarla sıx bağlıdır [21, s. 5-14].

Beləliklə, sosial dövlət bilavasitə insanlar arasında yaranan münasibətlər sisteminə (siyasi, iqtisadi, mənəvi-mədəni) hər zaman fərdin ali məqsəd olduğunu nəzərdə saxlayır. Bu baxımdan, sosial dövlətin xarakterik xüsusiyyətlərinin, əsaslarının, mahiyyətinin, əlamətlərinin, fəaliyyət mexanizmlərinin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. V.İ.Leonovun qeyd etdiyi kimi, dövlət hüquqi əsaslarda mövcud olduğu üçün sosial dövlət də qanunlarsız idarə edilə bilməz, lakin burada qəbul edilən qanunlar daha çox sosial sahələrin inkişafını nəzərə alır və sosial sahəyə yönəlir [20, s. 73].

Sosial dövlətin üç təməl özünəməxsusluğu fərqləndirilir: 1) Müdaxiləçi – bazarın uğursuzluğu ilə bağlı yaranan problemlərin qarşısını almaq üçün tədbirlərin görülməsi. 2) Tənzimləyici – iş bazarında aşağı əmək haqqı ilə əlaqədar fəhlələrin səfalətə məruz qalmaması üçün minimal əmək haqqı müəyyən edilir, sosial təhlükəsizlik və sosial yardım xidmətləri təmin edilir. 3) Gəlirin yenidən müəyyənləşdirilməsi – vergi və digər siyasətlər və transfer xərcləri ilə gəlirin paylanmasına müdaxilə edən siniflər arasında tarazlığın pozulması dolayısı ilə problemlərin yaranmasına gətirir [3, s. 38-50].

Sosial yönümlü dövlətin əsas obyektı insan, onun çoxsaylı sosial tələbatları və maraqları, onun sosial rahatlığı və sosial əhval-ruhiyyəsi, insanın sosial müdafiəsidir, sosial dövlətin ali məqsədi isə insanın layiqli yaşayışının və azad inkişafının, yəni müasir inkişaf etmiş cəmiyyətlər səviyyəsində maddi təminatı, mədəni dəyərlərə açılma imkanları, şəxsi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlıdır [23, s. 357-359].

Beləliklə, sosial dövlətin nəzəri əsaslarının araşdırılmasına əsasən deyərək bilirik ki:

I. Sosial dövlət ideyası XIX əsrdə formalaşsa da, XX əsrin birinci yarısında hüquqi əsaslarda təsdiqlənmiş, XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərindən etibarən reallaşmağa başlamışdır.

II. Müasir sosial dövlətlər əsasən əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması ilə bağlı inkişaf prinsiplərini ehtiva edən sosial siyasət həyata keçirir. Bu sosial siyasət dövlət – cəmiyyət – vətəndaş münasibətlərində sosial ədalətin, sosial əməkdaşlığın, sosial məsuliyyətin, sosial həmrəyliyin bərqərar olmasını və bu əsasda əhalinin sosial müdafiəsini və sosial təminatını nəzərdə tutur.

III. Sosial dövlətin inkişaf strategiyası fərdin və cəmiyyətin tarazlaşdırılmış tərəqqisinə yönəlir. Sosial dövlət vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına yönəlir və burada heç bir sosial qeyri-bərabərliyə - etnik, mədəni, dini, cinsi, siyasi və digər ayrı-seçkiliyinə yol verilmir, vətəndaşlar sosial, siyasi, iqtisadi, mənəvi və mədəni sahələrdə bərabər iştiraka cəlb edilirlər.

Nəticə

Sosial dövlətin əsas mahiyyəti əldə edilmiş elmi, texniki, mədəni və digər nailiyyətlərin insanların rifah halının yüksəldilməsinə yönəldilməsi ilə bağlıdır. Sosial dövlətin inkişafı tendensiyası ayrı-ayrı ölkələrdə əhalinin sosial təminatı, gəlirlərin səmərəli bölüşdürülməsi, sosial iqtisadi inkişaf strategiyasının yaradılması, sosial əməkdaşlığın

və sosial məsuliyyətin inkişafı və kiçik biznesin inkişaf şəraitinin optimallaşdırılmasını əhatə edən səmərəli sosial siyasətin həyata keçirilməsi, sərt dövlət tənzimlənməsi sisteminin formalaşmasını tələb edir.

Sosial dövlət yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsinə, sosial yönümlü iqtisadiyyata malik olan dövlətdir. Sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı bilavasitə qarşılıqlı sosial məsuliyyətin formalaşdırılması əsasında inkişaf edir. Burada sosial məsuliyyət dövlət – cəmiyyət – vətəndaş üçlüyünün qarşılıqlı cavabdehliyini, qarşılıqlı inamını nəzərdə tutur.

QAYNAQLAR

Azərbaycan dilində

1. Həsənov R.M. Sosial siyasət. Bakı: “AVROPA” nəşriyyatı, 2016, 310 s.

Türk dilində

2. Veysel Bozkurt. Değişen Dünyada Sosyoloji. EKİN Basım Yayın Dağıtım, 2007, 402 s.
3. Zafer Durdu. Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti // Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Bahar 2009 Sayı 22, s. 38-50

İngilis dilində

4. Braun H., Niehaus M. Sozialstaat Bundesrepublik Deutschland auf dem Weg nach Europa. Frankfurt am Main; 1990, 122 p.
5. Human development report 2016. Human development for every one © Copyright 2017 Hdro by the United Nations Development Programme. 1 UN Plaza, New York, NY 10017, USA.
(http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf)
6. Welfare State”. A S Hornby Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English. Oxford New York. University press 2010, 185p.

Rus dilində

7. Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б.С. Социологический словарь. (перевод с английского И.Г.Ясавеева), М.: Экономика, 2004, 620 с.
8. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования. – М.: Издательская группа НОРМА - ИНФРА, 1999, 993 с.
9. Белов В.Г. Социальное государство и гражданское общество. М: ФАЗИС, 2009
10. Белоусова С.В. Социальное государство как инструмент обеспечения качества жизни. Иркутск: ИрГУПС, 2012, 74 с.
11. Геец В.М. Какое будущее у социального государства? // Экономика Украины, 2013, № 7 (612), с.4-20
12. Гринберг Р. Социальная справедливость и парадоксы становления социального государства в России // Россия сегодня и завтра, 2008, № 10, с. 1-5
13. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. М.: Русский язык-Медиа, 2005, 1096 с.
14. Дробязко С.Г. Соотношение правового государства и правового гражданского общества // Конституционно-правовые проблемы формирования социального правового государства: материалы Межд. науч.-практ. конф., 30-31 марта 2000 г., Минск, 2000, с. 386-390.
15. Игольникова В.А. Социальное правовое государство. Сравнительный анализ подходов к содержанию этого понятия на Западе и России // Государственная власть и местное самоуправление, 2014, № 4, с. 3-5.
16. Калашников С.В. Социальное государство: эволюция и этапы становления. // Человек и труд, № 10, 2002, с. 47-51.
17. Калашников С.В. Очерк теории социального государства. М.: Экономика, 2006, 362 с.
18. Каменецкий В.А. Проблемы становления социального государства / В.А.Каменецкий,

- В.П. Патрикеев. М.: АТиСО, 2001, 360 с.
19. *Конташкин С.В.* Социальное государство. Научные публикации КФ РГСУ © 2008. (<http://kraspubl.ru/content/view/287/68/>)
  20. *Леонов И. В.* Социальное государство как предмет теоретико-правового исследования: дис. ... кандюрид. наук. М., 2006, 156 с.
  21. *Мамут Л.С.* Социальное государство с точки зрения права // Государство и право. 2001. – № 7, с.5-14
  22. *Морозова Л.А.* Теория государства и права. Учебник. М.: Проспект, 2013
  23. *Морозова Л.А.* Теория государства и права: Юристь, 2002, 414 с.
  24. *Наумова Е.Н.*, Социальное государство в России: проблемы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук, Владимир, 2006, 149 с.
  25. *Нозик Роберт.* Анархия, государство и утопия / Роберт Нозик ; пер. с англ. Б. Пинскера под ред. Ю. Кузнецова и А. Куряева. М.: ИРИСЭН, 2008, 424 с.
  26. *Осейчук В. И.*, Конституционно-правовые проблемы строительства в России демократического правового социального государства: автореф. ... дис. д-ра юрид. наук. Тюмень, 2009, 343 с.
  27. Социологический энциклопедический словарь. М.: Норма, 2000, 488 с.
  28. Теория государства и права. М: Проспект, 1996, 516 с.
  29. *Храмцов А.Ф.* Социальное государство: Россия и европейский опыт. М.: Испран, 2005, 418 с.
  30. *Шамова Л.Г.* Социальное государство. История. Современность. «Россия: пут к социальному государству». Материалы Всероссийской научной конференции (Москва, 6 июня 2008 г.), Москва: Научный эксперт, 2008, с. 387-393

Резюме

Саадет Мамедова

Теоретические основы развития социального государства

Новейшая стадия человеческой истории – постнеокапитализм характеризуется стремлением к улучшению качества жизни людей, обеспечения социальной справедливости, укрепления социального сотрудничества и взаимной социальной ответственности, устранения социального неравенства, обеспечения прав и свобод человека и создания достойных условий жизни людей. В связи с этим социальное государство рассматривается как новейшая модель «идеального управления». Социальное государство – это государственная структура, основанная на взаимной деятельности, взаимопомощи и поддержке в государстве, обществе и в гражданских отношениях. Социальное государство – это форма организации общества, где социальные факторы развития направлены на повышение благосостояния граждан как основная цель государственного управления. Это государственное строительство не позволяет никаких социальных, политических, культурных и т.д. дискриминаций в социальных отношениях, регулирует социальную напряженность и конфликтов, направлена на установление гармоничных отношений в контексте государства-человека-общества.

Определение «социальное государство» имеет много толкований, несмотря на то, что во многих странах существуют модели этого государственного управления. Хотя социальное состояние изучалось и анализировалось экспертами на Западе, а также на постсоветском пространстве, общепринятое единое определение этого понятия еще не сформулировано. В Конституции многих современных государств есть статьи о социальной политике, но это не означает, что они социальные государства. Реализация этих статей, обеспечение прав и свобод человека, достойных условий жизни, существования государства на благо людей и их благосостояния, является основной идеей и условием социального государства. Социальное государство способна устранить отчуждение между правительством и народом. Эта система управления помогает поддерживать чувство идентичности и социальной устойчивости в обществе. Развитие цивилизованного общества основывается на традиционных гуманистических ценностях, коллективизме. Нравственные основы развития социального государства связаны с традиционно-гуманистическими идеалами, коллективизмом и с обеспечением социальной солидарности, которая связана с взаимопомощью в обществе.

Ключевые слова: социальное, государство, правовое гражданское общество, социально-правовое государство, социальное государство

Summary

Saadat Mammadova

The Theoretical Bases of the Development of Social State

The latest stage of human history - postneocapitalism is characterized by the desire to improve the quality of life of people, to ensure social justice, to strengthen social cooperation and mutual social responsibility, to eliminate social inequalities, to ensure human rights and freedoms and to create decent living conditions for people. In this regard, the social state is seen as the newest model of "perfect governance." A social State is a State structure based on mutual activity, mutual assistance and support in the State, society and civil relations.

The definition of "social state" has many interpretations, even though there are models of this public administration in many countries. Although the social condition has been studied and analysed by experts in the West as well as in the post-Soviet space, the generally accepted unified definition of this concept has not yet been formulated.

The Constitution of many modern States has articles on social policy, but this does not mean that they are social States. The realization of these articles, the guarantee of human rights and freedoms, decent living conditions, the existence of the State for the benefit of people and their well-being, is the basic idea and condition of the social State. The social state is able to eliminate the alienation between the government and the people. This system of governance helps to maintain a sense of identity and social sustainability in society. The development of civilized society is based on traditional humanistic values and collectivism.

The moral foundations for the development of the social State are linked to traditional humanist ideals, collectivism and social solidarity, which is linked to mutual assistance in society.

Key words: social, state, legal civil society, social legal state, social state

Redaksiya heyətinin üzvü f.e.f.d., dos. Məmmədov Hüseyn Qaraxan oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.